

УДК 808.5:811.162.1

Ранюк О. П.*

РИТОРИКА – ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГА

У статті розкрито поняття «риторика», вказано, як змінювалося його значення та які думки висловлюють сучасні науковці з цього приводу. Описано функції риторики, її значення та важливість для філологів і для суспільства в цілому. Вказано, які особистісні якості розвиває риторика в філологів.

Ключові слова: риторика, красномовство, риторичні вміння, риторична освіта, особистісні якості, культура, освіченість.

Риторична освіта є в наш час є одним із найважливіших та найперспективніших лінгводидактичних напрямів сучасності. Її метою є не лише формування вмінь та навичок переконливого мовлення, але й виховання моральних та патріотичних цінностей. Важливість запровадження риторики в систему вищої освіти зумовлена загрозою суцільного безкультур'я та зменшенням в суспільстві духовно багатих особистостей, а також потенціалом риторики як навчальної дисципліни та її здатністю до формування гармонійних та національно свідомих особистостей інтелектуальними та естетичними засобами.

Сучасна освічена особистість прагне бути більш комунікабельною, щоб уміти краще висловлюватися, спілкуватися для користі та ефективності, інколи навіть маніпулювати та активно впливати на слухачів, уміти правильно будувати публічний виступ та вміти його впевнено виголошувати, тактовно дискутувати – тобто володіти риторикою. Ораторські вміння й навички необхідні кожній людині як в особистому житті, так і у професійній діяльності [4].

Для філолога, який повинен бути зразком для наслідування у спілкуванні, грамотності, вміле володіння словом як універсальним інструментом думки і переконання є необхідним, адже це є визначальним складником його професійного успіху та обов'язковим атрибутом іміджу кваліфікованого, компетентного й інтелігентного фахівця.

Звернення до питання риторичної освіти у наш час є надзвичайно актуальним, про що свідчить зростання уваги фахівців до дослідження в кінці ХХ ст. фундаментальних проблем теоретичної та прикладної риторики. Досліджуючи сучасний стан риторики й причини підвищення інтересу до її вивчення, Ю. Лотман зазначає, що сьогодні «риторика – це вже обширна наукова дисципліна, яка бурхливо розвивається й нараховує десятки монографій та сотні статей багатьма мовами» [8, с. 405]. Риторику як науку й мистецтво слова вивчали Т. Анісімова, В. Аннушкін, Н. Безменова, А. Волков, С. Гіндін, Н. Голуб, Є. Ключев, Л. Мацько, А. Михальська, Г. Сагач, Ю. Рождественський, Є. Юніна та ін. У їхніх працях висвітлено основні риторичні поняття та категорії, проаналізовано лінгвістичні основи риторики, досліджено різні аспекти використання риторичного потенціалу в процесі професійної підготовки. Наприклад, А. Белкін, Н. Тарасевич розглядають риторичний потенціал учителя у контексті педагогічної майстерності. Важливим внеском у риторику є наукові дослідження Г. Сагач, яка розробила концепцію риторичної підготовки майбутніх учителів, де риторика розглядається як інтегруючий компонент. Не менш важливий внесок зробила Н. Голуб, яка проаналізувала вивчення риторики у вищій школі.

Останнім часом також досліджено формування риторичного потенціалу фахівців гуманітарної сфери (Я. Білоусова), соціокультурної (В. Романова), юристів (В. Молдован), соціальних педагогів (А. Первушина). У цих дисертаційних роботах розглянуто особливості фахової підготовки, обов'язковим компонентом якої є риторичний. *Актуальність* статті зумовлена тим, що не було досліджено риторичний аспект у професійній діяльності філолога. Варто

* © Ранюк О. П., 2014

зазначити, що створюються авторські програми, видаються підручники, посібники, хрестоматії і словники, розробляються сучасні системи навчання (автори – С. Абрамович, Н. Бабич, Н. Голуб, Н. Колотілова, Л. Мацько, О. Мацько, В. Молдован, Н. Онуфрієнко, А. Первушина, Г. Сагач та інші).

Мета статті – обґрунтувати еволюцію поняття “риторика”, розкрити соціокультурне значення риторики для філологів та суспільства загалом, розкрити зміст риторичної освіти майбутніх філологів і обґрунтування її фахового та суспільного значення.

Серед вагомих причин відродження риторики – процес демократизації суспільства, який супроводжується розширенням прав і свобод, у тому числі, свободи слова; зростання ролі особистості, підвищення інтересу людини до себе, бажання самовдосконалюватися з метою не тільки підсилення свого інтелектуального потенціалу, а й професійного, бо в багатьох видах діяльності вміння говорити стало функціональною необхідністю [12, с. 3].

Свобода суспільного життя вимагає від кожного члена суспільства активних мовленевих дій і вмінь переконливо говорити. Адже мовлення – це основний інструмент діяльності будь-якого працівника гуманітарної сфери, кожного активного громадянина країни. Ігнорування цієї очевидної істини призводить до цілковитої відсутності вміння проводити діалог, дискусії в різних ситуаціях, нездатності будувати монолог, призначений саме для певної аудиторії, виголошувати святкову промову, досягати підтримання аудиторією власних ідей. Саме це є предметом риторики – дисципліни, яка з часів античності слугувала меті виховання всесторонньо розвинутої, суспільно активної і гуманістично освіченої особистості, сприяла формуванню комунікативних умінь та навичок. Правильне вирішення цього завдання є важливою запорукою покращення ситуації в країні, оскільки здатність до ведення комунікації – надзвичайно важливе питання у професійній діяльності будь-якого члена суспільства. Неможливо забувати також і про інший бік риторичної підготовки – виховання не лише хорошого оратора, але й свідомого слухача. Не є секретом, що в наш час невміння та небажання слухати та аналізувати мовлення іншого призводить до катастрофічного непорозуміння між учасниками спілкування, нагадуючи більше розмову сліпого з глухим. Тому важливо навчитися розуміти комунікативні наміри ритора, а також бачити ті випадки, коли оратор намагається обманути слухачів, таким чином використовуючи нечесні ораторські прийоми. Саме тому риторика перетворюється в суспільно значущу дисципліну, яка здатна допомогти людям навчитися висловлювати свої думки, проводити змістовний діалог, розуміти комунікативні наміри оратора.

Історія розвитку риторики як мистецтва і науки охоплює не одне тисячоліття. У різні періоди вона відігравала більше чи менше значення в житті суспільства, але завжди привертала увагу багатьох людей, саме тому в будь-яку історичну епоху існує потреба в умілому володінні словом. Орієнтація риторики на загальнолюдські цінності обумовлює наявність у ній зв'язку різних культур, прийнятності поколінь.

Однак ставлення до риторики як галузі людського пізнання, до її сутності, статусу, предмета дослідження було і залишається неоднозначним. Адже проблема змісту риторики змінювалася, починаючи від античності і до сучасного періоду.

Зокрема, давні греки вважали риторику “царицею наук”, тому що саме від неї походять більшість сучасних наук. Вміле володіння словом було запорукою поваги серед колективу, ораторами захоплювалися, ораторському мистецтву навчали. Платон вважав риторику “великим благом”, що ґрунтується на справжньому знанні. Риторику ототожнював із переконанням, впливом на душу і тіло [14].

Цю ж ідею підтримував античний філософ Аристотель. “Визначимо риторику, – писав Аристотель, – як здатність знаходити можливі засоби переконання відносно певного предмета” [1, с. 199]. Також у книзі Аристотеля “Риторика” читаємо: “Риторика – мистецтво, яке відповідає діалектиці, оскільки вони стосуються таких питань, знайомство з якими може певним чином вважатися спільним досягненням всіх і кожного, які не стосуються галузі якої-небудь окремої науки” [1, с. 15].

Згідно з твердженням Цицерона, риторика варто розглядати як практичну систематизацію корисного досвіду. Вчений вважав, що основою ораторського мистецтва є глибокі знання та вміння, а також, на його думку, красномовство – це мистецтво “найважче з мистецтв”, яке народжується з багатьох знань та вмінь [16, с. 343-344].

М. Ломоносов вживає термін “красномовство” замість “риторика”. Так, за його словами: “Красномовство є мистецтвом про всяку матерію “красно” говорити і тим самим схилити інших до своєї чи іншої думки. Запропонована для цього мистецтва матерія має назву” слово чи висловлювання”. Для того щоб бути красномовним, необхідно п’ять засобів: “перше – природний дар, друге – наука, третє – наслідування авторів, четверте – вправи щодо складання висловлювань, п’яте – знання інших наук” [10].

У наступні роки розуміння поняття “риторика” розширюється, більше розуміють її як науку. Однак до цього часу немає єдиного визначення. Багато науковців звертаються до ідей минулого, до понять, які раніше існували, і кожен з них намагається внести нове бачення цієї проблеми.

Побутують різні думки щодо розуміння поняття “риторика”. Так, сучасні дослідники визначають риторика як науку “про способи переконання, різноманітні форми мовного впливу на аудиторію, які здійснюються з урахуванням останнього і з метою отримання бажаного результату” (А. К. Авелічев), як науку про “переконливе та оптимальне мовлення” (В. І. Аннушкін), як “мистецтво впливу”, в основі якого “перебувають дві категорії: розуміння і воля” (Н. А. Безменова), як філологічну дисципліну, що “вивчає відношення думки до слова, але не думки взагалі, а конкретного задуму до висловлювання, в якому цей задум втілений” (А. А. Волков), як науку “про умови та форми ефективної комунікації” (С. І. Гіндін), як “учення про прозаїчне цілеспрямоване мовлення, усне та письмове” (С. Ф. Іванова), як науку “про прийоми підготовки і проголошення публічного мовлення, з метою впливу на аудиторію” (Н. А. Михайличенко), як “теорію та майстерність мовлення, яке є цілеспрямованим, гармонійним” (А. К. Михальська), як “учення про відбір змісту висловлювання, його побудову та особливості мовного оформлення в різних стилях і жанрах мовлення” (Ю. С. Пічугов), як науку “про закони управління мисленнево-мовленневою діяльністю” (Г. М. Сагач, Є. А. Юніна). Безліч визначень ще раз підтверджують думку про те, що сучасна риторика багатопланова та поліфункціональна.

Як вказує Н. А. Безменова, “риторика є теорією, що описує процес виникнення мови, тобто перехід від майбутнього мовлення до підготовленого тексту, який можна виголошувати перед аудиторією” [2, с. 6].

Є. Н. Зарецька стверджує: “Риторика в широкому значенні слова є певним типом філологічного світобачення, який складає частину духовної культури людської цивілізації. Риторика є культурною основою знання і соціальної діяльності, вона дозволяє людині бути громадянином правового суспільства і визначати форму думок і напрямів дійсності в майбутньому. Одночасно вона з’єднує людство з історією культури” [6, с. 3-4].

За словами Н. Онуфрієнко, “риторика є наукою про закони ефективної організації мисленнево-мовленневої діяльності, норми і правила цивілізованого, якісного, переконливого мовлення за різних ситуацій навчального, життєвого і професійного спілкування покликана бути надійним орієнтиром у бурхливому просторі мовленневої стихії” [11, с. 6].

Враховуючи всі попередні думки науковців, Н. М. Ночевник виділяє три значення терміну “риторика”:

- 1) теоретичне (як теорія мовлення, що описує процедуру створення текстів, покликаних впливати на аудиторію; як інструментарій для аналізу тексту);
- 2) прикладне (як ораторське мистецтво, порадник щодо організації ефективної комунікації; як розвиток індивідуально-мовленневих здібностей для максимально переконливого впливу на адресата);
- 3) філософське (як метод пізнання дійсності, виявлення критеріїв розумності дій і вчинків) [9, с. 35].

Ми беремо за основу визначення Н. Б. Голуб, яке вона подає у своїй монографії, розглядаючи риторика як “прикладну науку, що базується на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології і культури, навчає мистецтву переконання, аргументації, мислення,

мовлення, прикрашання і керування суспільними процесами, через стиль мовлення формує життя; сприяючи удосконаленню мовлення окремої людини, формує високу загальну й мовленнєву культуру і впливає на мовленнєву організацію всього суспільства” [4, с. 33].

У сучасному демократичному суспільстві на фоні підвищення мовленнєвої активності громадян особливо гостро відчувається невміння вправлятися зі словом, слухати та знаходити взаєморозуміння в процесі спілкування. Втрата мовленнєвої культури, «псування мови» стали ознакою духовної деградації суспільства.

І. Дзюба занепад культури мовлення називає симптомом “ширшої та глибшої хвороби людського духу”, омертвінням “тонких структур душі, сформованих багатьма тисячоліттями розвитку роду людського”, констатує, що “у системі мовлення зіпсувався гальмівний механізм, що – як і в будь-якій системі – відповідає за безпеку руху”, розмилились “моральні кордони”, внаслідок чого маємо “апофеоз – звеличення, піднесення, облагородження так званої ненормативної лексики” [5, с. 16-17].

Дослідники, які займаються мовними проблемами суспільства, а також аналізують сучасну мовну ситуацію, виділяють такі негативні тенденції, як жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія і лінгвоцинізм, стилістичне зниження і загальна деформація комунікативної сфери [4, с. 58].

Кожен, хто готується до професійної діяльності, повинен знати, що потрібними є люди, які здатні логічно мислити, виробляти оригінальні вирішення проблем, чітко та зрозуміло їх формулювати. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів без вивчення основ культури мовлення не відповідає вимогам часу. Низька мовна підготовка є серйозною перешкодою у виконанні професійних обов’язків. Ті, хто володіють навичками ефективної мовленнєвої поведінки, прийомами проведення ділових зустрічей, безумовно мають більше перспектив і переваг у просуванні кар’єрними сходинками, мають авторитет у колективі. Сьогодні риторична освіченість необхідна в різних галузях професійної діяльності. Однак для філолога це є невід’ємним компонентом його професійної компетентності, тому що саме мовлення створює імідж, показуючи здатність або нездатність до обраної сфери діяльності, яка полягає саме в мовних та красномовних якостях.

Професійне володіння ораторською майстерністю стає в сучасному світі невід’ємним елементом підготовки філологів. Фахівці з примітивними мовними якостями, яким украй важко доладно висловити свої думки та логічно побудувати фразу із кількох слів, такими не народжуються, а зростають, на жаль, із студентської молоді. Беззаперечно, філолог, нехай і з відмінними знаннями, але не здатний діяти, не спроможний виконувати важливу для нього справу.

Риторична освіченість допомагає впевнено почувати себе в усіх життєвих та професійних ситуаціях, коли треба або повідомити, поінформувати, проаналізувати, підбити висновки, висловити власний погляд, пояснити, скритикувати, або ефективно спілкуватися у різних форматах, або організувати та креативно скеровувати свою мисленнєво-мовленнєву діяльність на засадах двох взаємопов’язаних риторичних постулатів – доброзичливо ставитися до слухачів, і своєю промовою прагнути торжества “людського в людині”, або доцільно використовувати методи аргументування. Це сприяє вдосконаленню комунікативного простору у професійно-діловій сфері, посилює комунікативну інтуїцію, дозволяє досягти високого рівня культури вербального спілкування і культури мовлення.

Сформовані риторичні вміння допомагають філологу з гідністю долати проблеми і труднощі спілкування, уникати комунікативних девіацій і непорозумінь, досконало, ефективно користуватися мовними ресурсами при створенні текстів промов, різних за метою, завданнями, жанрами [11].

Риторика є універсальною, її актуальність як лінгвістичної науки зумовлюється універсальністю й феноменальністю самої мови, адже мова підносить людину над світом природи, виділяє її інтелектуальний феномен, який здатний пізнавати, освоювати і творити світ. Справді мова дозволяє людині реалізувати себе як духовну особистість. Також слово є засобом спілкування між людьми, способом обміну інформацією, інструментом впливу на свідомість та вчинки іншої людини. Здатність володіти словом є складовою загальною культурою людини,

її освіченості. Як зазначав А. П. Чехов: “Для інтелігентної людини, погано говорити є такою же непристойністю, як невміння читати й писати” [10, с. 15].

Основними суспільними функціями, які виконує риторика, є: 1) виховання ратора як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні; 2) визначення норм публічної аргументації, що забезпечують продуктивне обговорення важливих для суспільства проблем; 3) організація базових мовленневих суспільних відносин; 4) визначення критеріїв оцінювання публічної діяльності, на основі яких відбирають осіб, здатних обіймати відповідальні посади [3, с. 3].

Слово фіксує подальший розвиток суспільства і робить можливим подальший його прогрес. Воно є також потужною зброєю безпосереднього впливу на розум та волю людей, формування їхніх переконань, та впливу на конкретні дії.

За мовленням та його культурою пізнають людину. “Заговори, щоб я тебе побачив”, – сказав Сократ своєму новому учневі.

Риторика розвиває в філологів цілісну систему особистісних якостей: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, ерудицію), мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, образність, доцільність), поведінку (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість), спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонців, відповідальність за своє слово). Можна погодитись із думкою Г. Сагач, що “риторика – найоптимальніший шлях особистісного розвитку людини” [15].

Знання з риторики скеровують розвиток пріоритетних духовних цінностей, якими є інтелектуальна самостійність та оперативність мислення, здатність до творчого пошуку різних імовірних варіантів розв’язання проблеми та вміння ґрунтовно й логічно подавати інформацію, забезпечуючи її достатньою системою аргументів, уміння цивілізовано переконувати та спростовувати думки опонента, навички міжкультурної комунікації та мовленнєвої культури.

Отже, вивчення риторики під час підготовки філолога є вкрай необхідними. Адже в наш час спостерігається зниження мовної культури. Філологи є фахівцями, які повинні бути зразком для наслідування та передавати свої знання іншим, їх можна назвати культурною елітою нашої нації. Оволодівши риторичними знаннями, філолог здатен вільно висловлюватися на побутові, ділові, загальнокультурні, наукові, політичні, філософські теми, висловлюючи свої судження зрозуміло, послідовно, грамотно, яскраво; виголошувати публічну промову і бути зрозумілим для аудиторії; писати тексти в різних жанрах для різних ситуацій та адресатів, орієнтуючись на певного слухача або читача; зрозуміло та грамотно складати документ, діловий текст; послідовно та аргументовано відстоювати свою позицію; розуміти і сприймати твори художньої літератури різних жанрів, насолоджуватися красою поетичного слова.

Список використаних джерел

1. Античные риторики / Под ред. А. Тахо-Годи. М., 1978.
2. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 216 с.
3. Волков А. А. Основы риторики : учеб. пос. для вузов / А. А. Волков. – Академический Проект, 2003. – 304 с.
4. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: Монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
5. Дзюба І. Вимирання слова / І. Дзюба // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 13-18.
6. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М. : Дело, 1998. – 480 с.
7. Ключев Е. В. Риторика (Интервенция. Диспозиция. Элокуция): Учеб. пособие для вузов / Е. В. Ключев. – М. : “Приор”, 1999. – 272 с.
8. Лотман Ю. М. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – С-Пб. : “Искусство-СПб”, 2000. – 704 с.

9. Ночевников М. Н. Человеческое общение / М. Н. Ночевников. – М. : Политиздат, 1988. – 127 с.
10. Об ораторском искусстве. Сборник / А. В. Толмачев – 4-е изд., перераб. и доп. - М. : Политиздат, 1973. – 367 с.
11. Онуфрієнко Г. М. Риторика. Навч. посібник / Г. М. Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
12. Основы риторики для менеджеров. – Ужгород : Инпроф. Лтд, 1998. – 369 с.
13. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів: дис ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / А. В. Первушина. – Хмельницький, 2002. – 254 с.
14. Платон. Федор. Пир. Федр. Парменид / Платон. пер. с древнегреч. С. А. Ананьин: общ. ред. А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1999. – 528 с.
15. Сагач Г. М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Сагач. – К., 1993. – 284 с.
16. Цицерон М. Т. Об ораторе. Эстетика: трактаты, речи, письма / М. Т. Цицерон. – М. : Искусство, 1994. – 370 с.

The article reveals “rhetoric” as the concept. Changes in its meaning are given considering the opinions of modern scholars on this subject. We describe the features of rhetoric, its value and importance for linguists and for whole human society. Personal qualities developing by rhetoric in linguist are specified.

Keywords: *rhetoric, rhetorical skills, rhetorical education, personal qualities, culture, education.*

УДК 378.015.3:005.32:[81'243:33]

Тинкалюк О. В.*

ВИДИ МОТИВІВ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Здійснено теоретичний аналіз проблеми мотивації до вивчення іноземної мови у психолого-педагогічній науковій літературі. Проаналізовано роль мотиваційного компонента у структурі готовності студентів до професійного іншомовного спілкування. З'ясовано сутність ключових понять дослідження: мотив, мотивація, мотивація учіння. Виокремлено основні види мотивації та мотивів у студентів-майбутніх економістів на прикладі вивчення іноземної мови: широка соціальна (мотиви обов'язку, самоствердження, престижу); вузька соціальна (мотиви уникнення неприємностей, соціальної ідентифікації, особистісного досягнення); перспективна (професійні, прагматичні мотиви); комунікативна (комунікативно-пізнавальні, комунікативно-ціннісні, комунікативно-емоційні мотиви); навчальна мотивація (пізнавально-навчальні; інтелектуально-розвивальні мотиви; мотиви самовдосконалення). Експериментально перевірено рівень мотиваційної сфери студентів за низкою показників (характер ставлення, інтерес до вивчення іноземної мови; бажання продовжувати іншомовну підготовку).

Ключові слова: *мотив, мотивація, мотиваційна сфера, іноземна мова професійного спрямування, студенти економічних спеціальностей.*

Вироблення у студентів позитивно спрямованої мотивації до вивчення іноземної мови є одним із основних завдань формування готовності студентів до професійного іншомовного спілкування. Зважаючи на те, що фахівець економічного профілю зазвичай є ініціатором і організатором налагодження контактів з партнерами, підлеглими чи клієнтами фірми тощо, він повинен бути готовим до ефективної міжособистісної взаємодії з людьми, вміти ефективно

* © Тинкалюк О. В., 2014